

УДК 16(091)

Бертран РАСЕЛ,

*британський філософ, логік, математик,
основоположник англійського неореалізму та неопозитивізму,
засновник сучасної філософії логічного аналізу*

ПРО ДЕНОТУВАННЯ ¹

Під позначальним висловом (denoting phrase) я маю на увазі будь-який вислів на кшталт: деяка людина, якась людина, будь-яка людина, кожна людина, всі люди, теперішній король Англії, теперішній король Франції, центр мас Сонячної системи в перший момент двадцятого століття, обертання Землі навколо Сонця, обертання Сонця навколо Землі. Таким чином, вислів є позначальним суто завдяки своїй формі. Ми можемо виділити три випадки: (1) Вислів може бути позначальним і все ж не позначати нічого; наприклад, «саме теперішній король Франції» (the present King of France). (2) Вислів може позначати один конкретний об'єкт; наприклад, «теперішній король Англії» позначає певну людину. (3) Вислів може позначати неоднозначно; наприклад, «деяка людина» (a man) позначає не багатьох людей, але невизначену людину. Тлумачення таких висловів є завданням неабиякої складності; насправді дуже важко сформулювати теорію, яка б не була вразливою до формального спростування. Наскільки я можу судити, всі відомі мені труднощі розв'язуються за допомогою теорії, яку я маю намір викласти.

Тема денотування, або позначення (denoting), є надзвичайно важливою не лише в логіці й математиці, але також у теорії пізнання. Напри-

¹ Переклад здійснено за виданням: Russell, B. (1905). On denoting. *Mind, New Series*, 14, (56), pp. 479—493 (<http://www.jstor.org/stable/2248381>).

Цитування: Расел, Б. (2026). Про денотування (переклад Б. Шумського, А. Васильченка). *Філософська думка*, 2, 142—155. <https://doi.org/10.15407/fd2026.02.142>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на за-
садах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

лад, ми знаємо, що центр мас Сонячної системи в конкретний момент є якоюсь конкретною точкою, і можемо ствердити низку пропозицій (propositions) про неї; але ми не маємо безпосереднього *знайомства* (acquaintance) з цією точкою, яка нам відома лише через опис. Розрізнення між *знайомством* і *знанням про* (knowledge about) — це розрізнення між тим, про що ми маємо безпосереднє уявлення, й тим, чого ми досягаємо лише за допомогою позначальних висловів. Ми часто знаємо, що певний вислів позначає об'єкт однозначно, хоча й не знайомі з тим, що він позначає; саме це маємо у наведеному вище прикладі з центром мас. У сприйнятті ми маємо знайомство з об'єктами сприйняття, а в думці маємо знайомство з об'єктами абстрактнішої логічної природи; але ми необов'язково безпосередньо знайомі з об'єктами, які позначаються висловами, складеними зі слів із знайомими нам значеннями. Візьмімо дуже важливий приклад: здається, немає підстав вважати, що ми прямо знайомі з умами інших людей, оскільки ми не сприймаємо їх безпосередньо; отже, те, що ми знаємо про них, ми знаємо через денотування. Будь-яке мислення має починатися з безпосереднього знайомства, але воно досягає успіху в мисленні *про* багато речей, із якими ми не маємо знайомства.

Моя аргументація буде побудована таким чином. Спочатку я викладу теорію, яку маю намір обстоювати ²; потім розгляну теорії Фреге й Майнонґа, пояснюючи, чому жодна з них мене не задовольняє; далі наведу аргументи на користь моєї теорії; і нарешті, коротко окреслю філософські наслідки моєї теорії.

Моя теорія, коротко кажучи, така. Я вважаю поняття *змінної* фундаментальним; я використовую « $C(x)$ » для позначення пропозиції ³, в якій x є складовою, де змінна x є суттєво й цілком невизначеною. Тоді ми можемо розглядати два поняття: « $C(x)$ завжди істинно» ⁴ і « $C(x)$ інколи істинно» ⁵. Тоді *все, ніщо* та *щось* (які є найпростішими позначальними висловами) слід тлумачити таким чином:

C (все) означає « $C(x)$ завжди істинно»;

C (ніщо) означає «« $C(x)$ хибно» завжди істинно»;

C (щось) означає «Хибно, що « $C(x)$ хибно» завжди істинно» ⁶.

² Я вже обговорював цю тему в «Principles of Mathematics» (ch. v, § 476.) Обстоювана там теорія майже повністю збігається з теорією Фреге й істотно відрізняється від теорії, яку буде викладено далі.

³ Точніше, пропозиційну функцію.

⁴ У разі перекладу речень, що мають вигляд «... is true» або «... is false», ми вживаємо прислівники «істинно» та «хибно». — Прим. пер.

⁵ Друге може бути визначено за допомогою першого, якщо ми вважатимемо, що воно означає «Не істинно, що « $C(x)$ хибно» завжди істинно».

⁶ Я буду інколи використовувати замість цього складного вислову вислів « $C(x)$ не завжди хибно» або « $C(x)$ інколи істинно», вважаючи, що вони означають те саме, що й відповідний складний вислів.

Тут поняття «С (х) завжди істинно» вважається базовим і невизначуваним, а інші визначаються за допомогою нього. *Все, ніщо та щось* не мають жодного значення (meaning) самі по собі; натомість значення присвоюється кожній пропозиції, до якої вони входять. Це принцип теорії денотування, який я хочу обстоювати: те, що позначальні вислови ніколи не мають значення самі по собі, але кожна пропозиція, до вербального формулювання якої вони входять, має значення. Труднощі стосовно денотування, на мою думку, є результатом неправильного аналізу пропозицій, вербальні формулювання яких містять позначальні вислови. Належний аналіз, якщо я не помиляюся, може бути викладений таким чином.

Припустімо, що ми хочемо витлумачити пропозицію «Я зустрів деяку людину» (I met a man)⁷. Якщо це істинно, я зустрів якусь певну людину; але це не те, що я стверджую. Згідно з теорією, яку я обстоюю, я стверджую таке: «“Я зустрів *x*, і *x* є людина” не завжди хибно».

Загалом, визначаючи клас людей як клас об’єктів, які мають предикат людина (human), ми говоримо, що:

«С (деяка людина)» означає «“С (х) і *x* є людина” не завжди хибно».

Це залишає вислів «деяка людина» самий по собі цілком позбавленим значення, але надає значення кожній пропозиції, у вербальне формулювання якої входить «деяка людина».

Розглянемо далі пропозицію «всі люди смертні». Ця пропозиція насправді є гіпотетичною⁸ і стверджує, що коли що-небудь є деякою людиною, воно смертне. Тобто, вона стверджує, що якщо *x* є деяка людина, то *x* смертна, хоч би яким було значення *x*. Отже, підставляючи «*x* є людина» замість «*x* є деяка людина», отримуємо:

«Усі люди смертні» означає «“Якщо *x* є людина, то *x* смертна” завжди істинно».

У символічній логіці це виражається так: «усі люди смертні» означає «з “*x* є людина” випливає “*x* смертна” для всіх значень (values) *x*». Більш загально ми кажемо:

«С (всі люди)» означає «“Якщо *x* є людина, то С (х) істинно” завжди істинно».

Подібним чином:

«С (жодні люди)» означає «“Якщо *x* є людина, то С (х) хибно” завжди істинно».

«С (якісь люди)» означатиме те саме, що «С (деяка людина)»⁹, і «С (деяка людина)» означає «Хибно, що “С (х) і *x* є людина” завжди хибно».

«С (кожна людина)» означатиме те саме, що «С (всі люди)».

⁷ Надалі у прикладах Расела означальна частка «деякий (-а, -е)» вживається як переклад невизначеного артикля «а». — Прим. пер.

⁸ Як вправно показано в книзі містера Бредлі «Logic» (book i, ch. ii).

⁹ Психологічно «С (деяка людина)» вказує на *лише одну* людину, а «С (якісь люди)» вказує на *більш як одну*; але ми можемо не зважати на це в попередньому огляді.

Залишається розтлумачити вислови, що містять *the*. Це, безумовно, найцікавіші та найскладніші з позначальних висловів. Візьмімо як приклад «саме батько Чарльза II був страчений» (*the father of Charles II. was executed*). Тут ідеться про те, що був деякий *x*, який був батьком Чарльза II і був страчений. *Same (the)*¹⁰, коли його строго використано, передбачає унікальність; щоправда, ми часто говоримо про «саме сина Такого-то», навіть коли Такий-то має декілька синів, але коректніше було б сказати «деякий син Такого-то». Отже, для наших цілей ми вважаємо, що *same* передбачає унікальність. Тож коли ми кажемо «*x* був саме батьком Чарльза II», ми стверджуємо не лише те, що *x* мав певний стосунок до Чарльза II, але також те, що ніщо інше не мало цього стосунку. Стосунок, про який ідеться, без припущення про унікальність і без використання будь-яких позначальних висловів виражається як «*x* породив Чарльза II». Щоб отримати еквівалент вислову «*x* був саме батьком Чарльза II», ми повинні додати: «Якщо у відмінний від *x*, то *y* не породив Чарльза II», або, що еквівалентно, «якщо *y* породив Чарльза II, то *y* тотожний з *x*». Отже, «*x* є саме батько Чарльза II» набуває вигляду «*x* породив Чарльза II; і “якщо *y* породив Чарльза II, *y* тотожний з *x*” завжди істинно для *y*».

Отже, «саме батько Чарльза II був страчений» набуває вигляду: «Не завжди хибно для *x*, що *x* породив Чарльза II, і що *x* був страчений, і що “якщо *y* породив Чарльза II, *y* тотожний з *x*” завжди істинно для *y*». Це може здатися дещо дивним тлумаченням; але я наразі не надаю підстав, а лише формулюю теорію.

Щоб розтлумачити «С (саме батько Чарльза II)», де С представляє будь-яке твердження про нього, нам потрібно лише підставити С (*x*) замість «*x* був страчений» у наведеному вище. Зверніть увагу, що згідно з наведеним вище тлумаченням, хоч би яким було твердження С, із «С (саме батько Чарльза II)» випливає: «Не завжди хибно для *x*, що “якщо *y* породив Чарльза II, *y* тотожний з *x*”, завжди істинно для *y*», що звичайною мовою виражається як «Чарльз II мав одного батька й не більше». Тому, якщо ця умова не виконується, *кожна* пропозиція, що має форму «С (саме батько Чарльза II)» є хибною. Так, наприклад, *кожна* пропозиція, що має форму «С (саме теперішній король Франції)» є хибною. Це велика перевага пропонованої теорії. Я покажу пізніше, що вона не порушує закону суперечності, як це може спершу здаватися.

Наведений вище підхід редукує всі пропозиції, до яких входять позначальні вислови, до форм, у яких такі вислови відсутні. У подальшому обговоренні я намагатимусь показати, чому така редукція потрібна.

Аргументи на користь цієї теорії випливають із труднощів, які здаються неунікненними, якщо вважати, що позначальні вислови означа-

¹⁰ Надалі у прикладах Расела означальна частка «саме» вживається як переклад визначеного артикля «*the*». — Прим. пер.

ють реальні складники пропозицій, до вербальних формулювань яких вони входять. Серед можливих теорій, які допускають такі складники, найпростішою є теорія Майнонга¹¹. Ця теорія розглядає будь-який граматично коректний позначальний вислів як такий, що означає *об'єкт*. Так, вона припускає, що «саме теперішній король Франції», «саме круглий квадрат» тощо є реальними об'єктами. Визнається, що такі об'єкти не *субсистують* (subsist), але, попри це, вони вважаються об'єктами. Це саме по собі є складною думкою; проте головне заперечення полягає в тому, що такі об'єкти, як визнається, здатні порушувати закон суперечності. Стверджується, наприклад, що саме існуючий теперішній король Франції існує, а також не існує; що саме круглий квадрат є круглий і водночас не є круглий, тощо. Але таке неприпустимо; і якщо можна знайти якусь теорію, яка б дозволяла уникнути такого результату, їй, безсумнівно, слід віддати перевагу.

Наведеного вище порушення закону суперечності уникає теорія Фреге. Він розрізняє в позначальному вислові два елементи, які ми можемо називати *значенням* і *денотатом*¹². Так, вислів «центр мас Сонячної системи на початку двадцятого століття» має дуже складне *значення*, але його *денотатом* є певна точка, яка є простою. Сонячна система, двадцяте століття тощо є складниками *значення*; але *денотат* не має жодних складників¹³. Однією з переваг цього розрізнення є те, що воно показує, чому часто варто стверджувати тотожність. Якщо ми кажемо «Скот є саме автор *Веверлі*», ми стверджуємо тотожність денотатів за відмінності значень. Я не буду, однак, повторювати аргументи на користь цієї теорії, оскільки я вже висловлювався на її підтримку в іншій праці (loc. cit.)¹⁴, а зараз маю намір піддати її положення сумніву.

Одне з перших утруднень, з яким ми стикаємося, коли приймаємо погляд, що позначальні вислови *виражають* значення і *позначають* денотат¹⁵, пов'язане з випадками, коли денотат виявляється відсутнім.

¹¹ Див.: «Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie», Leipzig, 1904; перші три статті (що належать Майнонгу, Амеседеру й Малі відповідно).

¹² Див.: Frege, G. (1892). Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Phil. und Phil. Kritik* (vol. 100).

¹³ Фреге розрізняє два елементи — значення й денотат — всюди, а не лише у складних позначальних висловах. Тож саме *значення* складників позначального комплексу входять до його *значення*, а не їхні *денотати*. У пропозиції «Монблан має висоту понад 1000 метрів», згідно з Фреге, саме *значення* «Монблан», а не актуальна гора, є складником *значення* пропозиції.

¹⁴ Расел має на увазі свою книгу «The principles of mathematics» 1903 року, про яку вже згадував вище у прим. 2. У цій книзі, за його словами, він обстоював теорію денотування Фреге, а зараз висуває свою альтернативну теорію. — *Прим. пер.*

¹⁵ У цій теорії ми кажемо, що позначальний вислів *виражає* значення; а також кажемо, що і вислів, і значення *позначають* денотат. У теорії, яку я обстоюю, немає значення й лише іноді є *денотат*.

Якщо ми скажемо «саме король Англії є лисим», видається, що це твердження не про складне значення «саме король Англії», а про актуальну людину, позначену значенням. Але тепер розгляньмо «саме король Франції є лисим». Через аналогічність форми те саме має стосуватися денотата вислову «саме король Франції». Але цей вислів, хоча й має значення — за умови, що «саме король Англії» має значення, — безперечно, не має денотата, принаймні у звичайному сенсі. Отже, можна було б припустити, що «саме король Франції є лисим» мусить бути нісенітницею; але це не нісенітниця, бо це явно хибно. Або розгляньмо таку пропозицію: «Якщо *u* є клас, який містить лише один елемент, тоді цей один елемент є елемент *u*», або, як іще можна сказати, «Якщо *u* є унітарний клас (*unit class*), то саме *u* є деяким *u*» (*the u is a u*). Ця пропозиція має бути завжди істинною, оскільки висновок є істинним, як тільки істинною є гіпотеза. Але «саме *u*» — це позначальний вислів, і саме денотат, а не значення, як сказано, є деяким *u*. Якщо ж *u* не є унітарним класом, «саме *u*», як видається, позначає ніщо; отже, наша пропозиція мала б бути нісенітницею, якщо *u* не є унітарним класом.

Але очевидно, що такі пропозиції не втрачають сенс лише тому, що їхні гіпотези хибні. Король у «Бурі» міг би сказати: «Якщо Фердинанд не потонув, Фердинанд є мій єдиний син». «Мій єдиний син» — це позначальний вислів, який, на перший погляд, має денотат тоді й лише тоді, коли я маю рівно одного сина. Але вищенаведене твердження, з усім тим, залишилося б істинним, навіть якби Фердинанд дійсно потонув. Отже, ми маємо або забезпечити денотат у випадках, коли його, на перший погляд, немає, або відмовитися від думки, що у пропозиціях, які містять позначальні вислови, йдеться про денотат. Я обстоюю другий шлях. Можна піти першим шляхом, як Майнонг, визнаючи об'єкти, які не субсистують, і заперечуючи, що вони підпорядковуються закону суперечності; однак цього слід за можливості уникати. Інший спосіб піти тим самим шляхом (щодо нашої поточної альтернативи) прийняв Фреге, який через визначення надає певний суто конвенційний денотат у випадках, у яких інакше не було б жодного денотата. Так, «саме король Франції» має позначати нульовий клас (*null-class*) ¹⁶; «саме єдиний син пана Такого-то» (який має чудову родину з десяти осіб) має позначати клас усіх його синів; і так далі. Але ця процедура, хоча вона може й не призвести до справжньої логічної помилки, явно штучна й не дає точного аналізу питання. Адже якщо ми визнаємо, що позначальні вислови, взагалі кажучи,

¹⁶ Раселові *unit class* і *null-class* — це його терміни з книги «The principles of mathematics». Унітарний клас має тільки один елемент, а нульовий клас не має елементів взагалі. У сучасній математиці й логіці ці терміни називаються «синглетон» (*singleton*) та «порожній клас» (*empty class*) відповідно. — Прим. пер.

мають і значення, і денотат, то випадки, де, як видається, немає денотата, спричиняють труднощі як за припущення, що денотат реально є, так і за припущення, що його реально немає.

Логічну теорію можна перевірити щодо її здатності розв'язувати проблемні питання, і в разі розгляду логіки доцільно забезпечити ум якомога більшою кількістю проблемних питань, оскільки вони слугують тій самій меті, що й експерименти у фізичній науці. Отже, я сформулюю три проблеми, які теорія денотування має розв'язати; а далі я покажу, що моя теорія їх розв'язує.

(1) Якщо *a* тотожне із *b*, то все, що є істинним для одного, є істинним і для іншого, і коли одне з них підставляють замість іншого в будь-якій пропозиції, істинність чи хибність цієї пропозиції не змінюється. Так, Джордж IV бажав знати, чи був Скот саме автором *Веверлі*; і Скот насправді був саме автором *Веверлі*. Отже, ми можемо замінити «саме автор *Веверлі*» на «Скот» і таким чином довести, що Джордж IV бажав знати, чи Скот був Скотом. Проте першому джентльменові Європи навряд чи можна приписати інтерес до закону тотожності.

(2) Згідно із законом виключеного третього, або «*A* є *B*», або «*A* не є *B*» має бути істинно. Отже, або «саме теперішній король Франції є лисим», або «саме теперішній король Франції не є лисим» має бути істинно. Утім, якщо ми перелічуємо всі речі, що є лисими, а потім усі речі, що не є лисими, то не знайдемо теперішнього короля Франції в жодному з цих двох списків. Гегельянці, які люблять синтез, імовірно, дійдуть висновку, що він носить перуку.

(3) Розгляньмо пропозицію «*A* відрізняється від *B*». Якщо це істинно, то є відмінність між *A* та *B*, і цей факт можна висловити у формі «субсистує відмінність між *A* та *B*». Але якщо хибно, що *A* відрізняється від *B*, то немає відмінності між *A* та *B*, і цей факт можна висловити у формі «відмінність між *A* та *B* не субсистує». Але як небутність (non-entity) може бути суб'єктом пропозиції? «Я мислю, отже я є» не очевидніше, ніж «Я є суб'єкт пропозиції, отже я є», за умови, що «я є» стверджує субсистування чи буття¹⁷, а не існування¹⁸. Отже, схоже, завжди буде самосуперечливо заперечувати буття будь-чого; але ми побачили, у зв'язку з Майноном, що визнання буття також іноді призводить до суперечностей. Адже, якщо *A* та *B* не відрізняються, то припускати, що є або не є такий об'єкт як «відмінність між *A* та *B*», видається однаково неможливим.

¹⁷ Я використовую ці слова як синоніми.

¹⁸ Расел відрізняє онтологічні терміни «буття» та «субсистування» від терміна «існування» (а також дієслова «є» та «субсистує» від дієслова «існує»). Він вважає, що перші два терміни не є предикатами, а лише означають квантифікацію; натомість, «існування» є звичайним предикатом, як-от «живий», «твердий» тощо. — Прим. пер.

Відношення значення до денотата пов'язане з певними досить цікавими труднощами, які самі по собі здаються достатніми для того, щоб довести, що теорія, яка призводить до таких труднощів, має бути хибною.

Коли ми хочемо говорити про *значення* позначального вислову на противагу його *денотату*, природний спосіб зробити це — застосувати лапки. Так, ми кажемо:

Центр мас Сонячної системи є точка, а не позначальний комплекс;

«Центр мас Сонячної системи» є позначальний комплекс, а не точка.

Або:

Перший рядок Елегії Грея висловлює пропозицію;

«Перший рядок Елегії Грея» не висловлює пропозиції.

Таким чином, беручи будь-який позначальний вислів, скажімо *C*, ми хочемо розглянути відношення між *C* і «*C*», коли відмінність між ними має характер, представлений у двох згаданих вище прикладах.

Почнімо з того, що коли зустрічається *C*, ми говоримо про *денотат*; але коли зустрічається «*C*» — про *значення*. Далі, відношення між значенням і денотатом у вислові не є лише лінгвістичним: тут має бути присутнє логічне відношення, яке ми висловлюємо, кажучи, що значення позначає денотат. Але утруднення, з яким ми стикаємося, полягає в тому, що ми не можемо *одночасно* зберегти зв'язок між значенням та денотатом і не допустити їх отождолення; а також у тому, що значення не можна отримати інакше, ніж за допомогою висловів, що його позначають. Це відбувається таким чином.

Вислів *C* має містити і значення, і денотат. Але якщо ми говоримо про «значення *C*», це дає нам значення (якщо воно є) денотата. «Значення першого рядка Елегії Грея» є тим самим, що «Значення “The curfew tolls the knell of parting day”», і не тим самим, що «Значення вислову “перший рядок Елегії Грея”». Отже, аби отримати бажане значення, ми маємо говорити не про «значення *C*», а про «значення “*C*”», яке є тим самим, що й «*C*» саме по собі. Так само «денотат *C*» не означає бажаний денотат, а означає щось таке, яке, якщо воно щось узагалі позначає, позначає позначуване бажаним денотатом. Наприклад, нехай «*C*» буде «позначальний комплекс, що зустрічається в другому з вищенаведених прикладів». Тоді *C* = «перший рядок Елегії Грея», а денотат *C* = The curfew tolls the knell of parting day. Але ми *мали на увазі* під денотатом «перший рядок Елегії Грея». Таким чином, нам не вдалося отримати того, чого ми хотіли.

Утруднення, яке виникає, коли ми говоримо про значення позначального комплексу, можна сформулювати так: щойно ми включаємо комплекс у пропозицію, пропозиція стає пропозицією про денотат; і якщо ми створюємо пропозицію, в якій суб'єктом є «значення *C*», то суб'єктом стає значення (якщо воно є) денотата, що не було нашим наміром. Це дає нам підстави стверджувати, що коли ми розрізняємо значення і денотат,

ми маємо справу зі значенням: значення має денотат і є комплексом, і немає чогось іншого, крім значення, що можна назвати комплексом і що *мало* б і значення, і денотат. Правильне формулювання, з погляду, який ми аналізуємо, полягає в тому, що деякі значення мають денотати.

Але це лише робить наше утруднення в обговоренні значень очевиднішим. Бо припустимо, що *C* є наш комплекс; тоді ми маємо сказати, що *C* є значення комплексу. Проте щоразу, коли *C* зустрічається без лапок, сказане стосується не значення, а лише денотата, як коли ми кажемо: Центр мас Сонячної системи — це точка. Таким чином, якщо ми хочемо сказати про *C* саме по собі, тобто сформулювати пропозицію про значення, нашим суб'єктом має бути не *C*, а щось, що позначає *C*. Тож «*C*», яке ми використовуємо, коли хочемо говорити про значення, має бути не самим значенням, а чимось, що позначає значення. До того ж, *C* не має бути складником цього комплексу (як у випадку вислову «значення *C*»); бо якщо *C* входить у комплекс, то входить саме його денотат, а не його значення, і немає зворотної дороги від денотатів до значень, тому що кожен об'єкт може бути позначений нескінченною кількістю різних позначальних висловів.

Таким чином, видається, що «*C*» і *C* — різні бутності (entities), так що «*C*» позначає *C*; але це не може бути поясненням, тому що відношення «*C*» до *C* залишається цілковито загадковим; і де ми мусимо знайти позначальний комплекс «*C*», який має позначати *C*? Ба більше, коли *C* входить до пропозиції, то входить не *лише* денотат (як ми побачимо в наступному абзаці); втім, згідно з поглядом, який ми аналізуємо, *C* є лише денотат, а значення повністю закріплюється за «*C*». Це нерозв'язний клубок, який, здається, доводить, що вся відмінність між значенням і денотатом була хибно витлумачена.

Те, що значення є суттєвим, коли у пропозицію входить позначальний вислів, формально доводиться за допомогою проблемного питання про автора *Веверлі*. Пропозиція «Скот був саме автором *Веверлі*» має властивість, відсутню у «Скот був Скотом», а саме властивість, що Джордж IV бажав знати, чи це було істинно. Таким чином, ці дві пропозиції не є тотожними; отже, значення «саме автор *Веверлі*» має бути так само суттєвим, як і денотат, якщо ми дотримуємося позиції, з якої проведено це розрізнення. Утім, як ми щойно бачили, доки ми дотримуємося цієї позиції, ми змушені вважати, що суттєвим є лише денотат. Таким чином, цю позицію належить відкинути.

Залишилося показати, як усі питання, які ми розглянули, розв'язує теорія, викладена на початку цієї статті.

Згідно з поглядом, який я обстоюю, позначальний вислів є, по суті, *частиною* речення і не має, як і більшість окремих слів, жодного значення сам по собі. Якщо я кажу «Скот був людиною», це твердження має

форму «*x* був людиною», а його суб'єктом є «Скот». Але якщо я кажу «саме автор *Веверлі* був людиною», це не є твердженням у формі «*x* був людиною», і «саме автор *Веверлі*» не є його суб'єктом. Скорочуючи твердження, зроблене на початку цієї статті, ми можемо поставити замість «автор *Веверлі* був людиною» таке: «Одна й лише одна бутність написала *Веверлі*, й вона була деякою людиною». (Це не настільки строго, як те, що було сказано раніше, але так легше збагнути.) Узагальнюючи, припустимо, що ми хочемо сказати, що саме автор *Веверлі* мав властивість ϕ . Тоді те, що ми хочемо сказати, еквівалентно твердженню «Одна й лише одна бутність написала *Веверлі*, й вона мала властивість ϕ ».

Пояснення денотата тепер виглядає таким чином. Кожна пропозиція, в якій зустрічається «саме автор *Веверлі*», пояснюється як зазначено вище; пропозиція «Скот був саме автором *Веверлі*» (тобто, «Скот був тотожний із саме автором *Веверлі*») стає «Одна й лише одна бутність написала *Веверлі*, і Скот був тотожний цій бутності». Або, повертаючись до повністю експліцитної форми: «Не завжди хибно для x , що: x написав *Веверлі*; для y завжди істинно, що якщо y написав *Веверлі*, то y тотожний x ; і Скот тотожний x ». Таким чином, якщо «С» є позначальним висловом, то може статися, що є одна бутність x (більш як однієї не може бути), для якої пропозиція « x є тотожним із С» є істинною і тлумачиться так, як зазначено вище. Тоді ми можемо сказати, що бутність x є денотатом вислову «С». Таким чином, Скот є денотатом вислову «саме автор *Веверлі*». «С» в лапках буде просто висловом, а не чимось, що можна назвати значенням. Вислів *сам по собі* не має значення, тому що у повному формулюванні пропозиції, до якої він входить, вислів розбивається на частини.

Питання про допитливість Джорджа IV тепер має дуже простий розв'язок. Пропозиція «Скот був саме автором *Веверлі*», яка без скорочень була виписана в попередньому абзаці, не містить жодного складника «саме автор *Веверлі*», замість якого ми могли б підставити «Скот». Це не перешкоджає істинності висновків, що виникають в результаті того, що *вербально* є підстановкою слова «Скот» замість «саме автор *Веверлі*», якщо «саме автор *Веверлі*» входить до розглядуваної пропозиції у спосіб, який я називаю *первинним* входженням (primary occurrence). Відмінність між первинними та вторинними входженнями позначальних висловів полягає в ось у чому.

Коли ми говоримо: «Джордж IV волів знати, чи так-і-так» або коли ми говоримо «Так-і-так дивно» або «Так-і-так істинно» тощо, «так-і-так» має бути пропозицією. Припустімо тепер, що «так-і-так» містить позначальний вислів. Ми можемо вилучити цей позначальний вислів із підпорядкованої пропозиції «так-і-так» або з усієї пропозиції, в якій «так-і-так» є лише складовою частиною. Залежно від того, звідки ми вилучимо вислів, ми отримаємо різні пропозиції. Я чув про одного вразливого влас-

ника яхти, якому гість, побачивши її вперше, зауважив: «Я думав, ваша яхта більша, ніж вона є»; на що власник відповів: «Ні, моя яхта не більша, ніж вона є». Гість мав на увазі: «Саме розмір, який, як я думав, має ваша яхта, більший, ніж саме розмір вашої яхти»; значення, яке йому приписали, таке: «Я думав, що саме розмір вашої яхти більший, ніж саме розмір вашої яхти». Повертаючись до Джорджа IV і *Веверлі*, коли ми кажемо: «Джордж IV бажав знати, чи Скот був саме автором *Веверлі*», ми зазвичай маємо на увазі: «Джордж IV бажав знати, чи одна й лише одна людина написала *Веверлі* й чи Скот був тією людиною»; але ми також можемо мати на увазі: «Одна й лише одна людина написала *Веверлі*, й Джордж IV бажав знати, чи Скот був тією людиною». В останньому випадку «саме автор *Веверлі*» має *первинне* входження; у першому — *вторинне*. Первинне входження можна висловити так: «Джордж IV бажав знати щодо людини, яка фактично написала *Веверлі*, чи це був Скот». Це було б істинно, наприклад, якщо би Джордж IV побачив Скота здалека й запитав: «Чи це Скот?» *Вторинне* входження позначального вислову можна визначити як таке, за якого вислів зустрічається в пропозиції *p*, яка є лише складником пропозиції, що ми її розглядаємо, і підстановка замість позначального вислову здійснюється в *p*, а не в усій розглядуваній пропозиції. У мові важко уникнути двозначності між первинними та вторинними входженнями; але вона не приносить шкоди, якщо ми будемо пильними. У символічній логіці, звичайно, двозначності легко уникнути.

Розрізнення первинних та вторинних входжень також дає нам змогу розібратися з питанням, чи є теперішній король Франції лисим, а також і загалом із логічним статусом позначальних висловів, які нічого не позначають. Якщо «С» — позначальний вислів, скажімо, «саме термін, що має властивість F», тоді «С має властивість ϕ » означає «один і лише один термін має властивість F, і він має властивість ϕ »¹⁹. Якщо ж властивість F не належить до жодного терміна або належить до кількох, з цього випливає, що «С має властивість ϕ » хибно для *всіх* значень ϕ . Так, «саме теперішній король Франції є лисим» — безумовно, хибно; і «саме теперішній король Франції не є лисим» хибно, якщо це означає «Є бутність, яка зараз є королем Франції і не є лисою», але істинно, якщо воно означає «Хибно, що є бутність, яка зараз є королем Франції і є лисою». Тобто «саме король Франції не є лисим» хибно, якщо входження «саме король Франції» *первинне*, й істинно, якщо воно *вторинне*. Таким чином, усі пропозиції, в яких «саме король Франції» має первинне входження, є хибними; заперечення таких пропозицій є істинними, але в них «саме король Франції» має вторинне входження. Отже, ми уникаємо висновку, що король Франції носить перуку.

¹⁹ Це скорочене, а не строге тлумачення.

Тепер ми також можемо побачити, як заперечити, що є такий об'єкт, як відмінність між A і B у випадку, коли A і B не відрізняються. Якщо A і B відрізняються, то є одна й лише одна бутність x , така що « x є відмінність між A та B » є істинною пропозицією; якщо A і B не відрізняються, тоді немає такої бутності x . Так, згідно зі значенням денотата, поясненим раніше, «відмінність між A та B » має денотат, коли A і B відрізняються, а інакше не має. Це розрізнення застосовується взагалі до істинних та хибних пропозицій. Якщо « $a R b$ » означає « a має відношення R до b », то коли $a R b$ істинно, є така бутність, як відношення R між a та b ; коли $a R b$ хибно, такої бутності немає. Таким чином, із будь-якої пропозиції ми можемо створити позначальний вислів, який позначає бутність, якщо пропозиція є істинною, але не позначає бутності, якщо пропозиція є хибною. Наприклад, істинно (принаймні ми це припустимо), що Земля обертається навколо Сонця, і хибно, що Сонце обертається навколо Землі; отже, «обертання Землі навколо Сонця» позначає бутність, у той час як «обертання Сонця навколо Землі» не позначає бутності²⁰.

Тепер ми можемо мати справу з усією цариною небутностей, таких як «саме круглий квадрат», «парне просте число, відмінне від 2», «Аполон», «Гамлет» тощо. Усі вони є позначальними висловами, які нічого не позначають. Пропозиція про Аполона означає те, що ми отримуємо, коли підставляємо замість слова «Аполон» те, що воно означає згідно з класичним словником, скажімо, «бог сонця». Усі пропозиції, в яких зустрічається Аполон, слід тлумачити згідно з наведеними вище правилами для позначальних висловів. Якщо «Аполон» має первинне входження, то пропозиція, яка містить це входження, є хибною; якщо входження є вторинним, пропозиція може бути істинною. Так, «саме круглий квадрат є круглим» означає «є одна й лише одна бутність x , яка є круглою і квадратною, і ця бутність є круглою», що є хибною пропозицією, а не істинною, як стверджує Майнонг. «Саме найдосконаліше Буття має всі досконалості; існування є досконалістю; отже, найдосконаліше Буття існує» набуває такого вигляду: «Є одна й лише одна бутність x , яка є найдосконалішою; вона має всі досконалості; існування є досконалістю; отже, вона існує». Як доказ це не спрацьовує через брак доказу засновку «є одна й лише одна бутність x , яка є найдосконалішою»²¹.

Пан МакКол (*Mind, New Series*, 54; 55, 401) розглядає індивідів двох сортів — реальних і нереальних; отже, він визначає нульовий клас як

²⁰ Пропозиції, на основі яких отримано такі бутності, не тотожні ані з цими бутностями, ані з пропозиціями, що ці бутності мають буття.

²¹ Можна навести умовивід, який доводить, що існують усі елементи класу найдосконаліших Істот; також можна формально довести, що цей клас не може мати більше за один елемент; однак, якщо визначити досконалість як володіння всіма позитивними предикатами, можна майже так само формально довести, що цей клас не містить навіть одного елемента.

клас, що складається з усіх нереальних індивідів. Цей підхід базується на припущенні, що такі вислови, як «саме теперішній король Франції», які не позначають реального індивіда, з усім тим позначають індивіда, але нереального. Це, по суті, теорія Майнонґа, яку ми мали підстави відкинути, оскільки вона порушує закон суперечності. З нашою теорією денотування ми можемо стверджувати, що нереальних індивідів немає; тому нульовий клас — це клас, що не містить жодних елементів, а не клас, що містить усіх нереальних індивідів.

Важливо проаналізувати вплив нашої теорії на тлумачення визначень, побудованих за допомогою позначальних висловів. Наприклад, більшість математичних визначень мають такий вигляд: « $m—n$ означає число, яке при додаванні до n дає m ». Таким чином, $m—n$ визначається через значення певного позначального вислову; але ми погодилися, що позначальні вислови не мають значення самі по собі. Тож визначення насправді має бути таким: «Будь-яка пропозиція, що містить $m—n$, має означати пропозицію, яка є результатом підстановки замість “ $m—n$ ” вислову “число, яке при додаванні до n дає m ”». Отримана пропозиція тлумачиться згідно з правилами, наданими для тлумачення пропозицій, вербальне вираження яких містить позначальний вислів. Розгляньмо випадок, коли m і n такі, що є одне й лише одне число x , яке при додаванні до n дає m . Тоді є число x , підстановка якого замість $m—n$ у будь-якій пропозиції, що містить $m—n$, не змінює істинності чи хибності цієї пропозиції. Але в інших випадках усі пропозиції, в яких « $m—n$ » має первинне входження, є хибними.

Наведена теорія пояснює корисність *тотожності* (identity). Ніхто ніколи поза логічними підручниками не хоче говорити « $x \in x$ », проте тотожність часто стверджують у формі «Скот був саме автором *Веверлі*» або «ти єси людина (thou art the man)». Значення таких пропозицій не можна висловити без поняття тотожності, хоча вони не є просто твердженнями, що Скот є тотожним з іншим терміном, автором *Веверлі*, або що ти єси тотожний з іншим терміном, людиною. Найкоротшим твердженням для «Скот є саме автор *Веверлі*», як видається, є: «Скот написав *Веверлі*»; і для у завжди істинно, що якщо у написав *Веверлі*, то у тотожний зі Скотом». Саме таким шляхом тотожність входить у «Скот є саме автор *Веверлі*»; і саме з огляду на таке використання варто стверджувати тотожність.

Одним цікавим результатом наведеної вище теорії денотування є от що: коли є якась річ, що з нею ми не маємо безпосереднього знайомства, а маємо лише її визначення за допомогою позначальних висловів, тоді пропозиції, до яких ця річ вводиться за допомогою позначального вислову, насправді не містять цю річ як складник, але містять натомість складники, виражені декількома словами позначального вислову. Таким чином, у кожній пропозиції, яку ми можемо сприйняти (тобто не лише в

тих, про істинність чи хибність яких ми можемо судити, а й у всіх, про які ми можемо думати), всі складники насправді є бутностями, з якими ми маємо безпосереднє знайомство. Натомість, такі речі, як матерія (в сенсі, в якому матерія постає у фізиці) та уми інших людей, відомі нам лише через позначальні вислови, тобто ми не *знайомі* з ними, але ми знаємо їх як те, що має такі-от властивості. Отже, хоча ми можемо сформулювати пропозиційні функції $C(x)$, які мають справджуватися щодо тієї чи іншої матеріальної частинки або уму Такого-то, втім ми не знайомі з пропозиціями, які стверджують те, що, як ми знаємо, має бути істинним, тому що ми не можемо досягнути актуальні бутності, про які йдеться. Ми знаємо, що «Такий-то має ум, який має такі-от властивості», але ми не знаємо, що « A має такі-от властивості», де A є ум, про який йдеться. У такому випадку ми знаємо властивості речі, не будучи знайомими із самою річчю, і тому не знаємо жодної пропозиції, складником якої є сама ця річ.

Я не буду нічого говорити про інші численні наслідки погляду, який я обстоюю. Я лише прошу читача не налаштовувати свій ум проти цього погляду — хоч така спокуса може виникнути через його позірно надмірну складність, — доки читач не спробує побудувати власну теорію денотування. Я переконаний, що така спроба переконає його в тому, що, хоч би якою була істинна теорія, вона не є такою простою, як можна було б очікувати.

Переклад з англійської Богдана ШУМСЬКОГО,
Андрія ВАСИЛЬЧЕНКА

Отримано / Received 25.01.2026

Прийнято до друку після рецензування /

Accepted for publication after review 02.04.2026

Підписано до друку / Signed for printing 26.06.2026